

ZA NOVÉ INICIATÍVY FILOZOFICKÉHO MYSLENIA

10. zasadnutie ÚV KSČ a následné zasadnutie ÚV KSS sú ďalším dôležitým krokom v komplexnom rozpracúvaní koncepcie prestavby Československej socialistickej spoločnosti. Zasadnutia formulovali úlohy prestavby v oblasti duchovného života spoločnosti a človeka; vytvorili akčný rámec pre ideologické zabezpečovanie cieľov a úloh prestavby v jednotlivých oblastiach spoločenského života.

Dokumenty zasadnutí podávajú výrečné svedectvo o tom, že v ohnisku prestavby je človek, človek činnorodý, zdravo ctižiadostivý a iniciatívny. Preto sa prestavba spája zákonite s požiadavkou rozvíjať v človeku úsilie a schopnosti žiť aktívnym, duchovne bohatým životom; preto sa akcentuje význam a nezastupiteľnosť duchovnej slobody a úcty k intelektuálnemu hľadaniu, k tvorivému mysleniu a tvorivým činom.

Nie náhodou sa preto v súvislosti s prestavbou hovorí aj o revolúcii vo vedomí ľudí, a to ako o revolúcii najťažšej a najzložitejšej. Jej obsahom je totiž prekonanie stereotypov, ilúzií, utópií, zjednodušených a deformovaných predstáv, rôznych návykov i predsudkov, ktoré sa v ideovo-teoretickej sfére vytvorili v období extenzívneho rozvoja socializmu a ktoré sú poznamenané aj kultom osobnosti a stagnačnými momentmi. Táto kritická stránka je, prirodzene, len jednou stránkou revolučných premien v duchovnom svete spoločnosti a človeka. Druhou, rozhodujúcou stránkou je hľadanie a nachádzanie konštruktívnych odpovedí na aktuálne problémy súčasného života spoločnosti a jej ďalšieho napredovania. Spoločenský vývoj nastolil a dennodenne nastoľuje množstvo nových problémov; mnohé z nich nadobúdajú často charakter ostrých protirečení, ktoré sa v rámci existujúcich spoločenských mechanizmov neustále reprodukovujú; zmena týchto mechanizmov predpokladá hlbšie teoretické poznanie podstaty jednotlivých problémov, ich príčinných a funkčných súvislostí, ako aj dialektiky ich objektívnych a subjektívnych stránok.

Preto na 10. zasadnutí ÚV KSČ sa zdôraznilo, že „novosť úloh, ktoré sú pred nami, podstatne zvyšuje požiadavky, ktoré kladie prax na teóriu, najmä na spoločenské vedy“.

Úspech prestavby predpokladá a vyžaduje formovať takú názorovú hladinu, takú štruktúru postojov ľudí a ich činov, ktoré budú korešpondovať s cieľmi prestavby a stanú sa spoľahlivým myšlienkovým základom pre aktívnu, angažovanú, tvorivú účasť ľudí na obnove socializmu a jeho pozdvihnutí na kvalitatívne vyšší stupeň.

Je evidentné, že tieto procesy sa bezprostredne i sprostredkovane dotýkajú veľmi významne svetonázorovej pozície, svetonázorovej orientácie ľudí; od toho, ako chápú svoje postavenie v spoločnosti, zmysel svojho života, aké sú ich životné perspektívy a životné ambície, ako sa orientujú v spoločenských a medziľudských vzťahoch, atď. významnou mierou závisí kvalita ich postojov k rozmanitým stránkam, cieľom a úlohám prestavby.

Súčasná doba, vyznačujúca sa prudkým tempom rozvoja vedy a techniky, vyostrovaním celého komplexu globálnych problémov, bytostne sa dotýkajúcich súčasnosti, a najmä budúcnosti existencie ľudstva na našej planéte — to všetko si nárokuje po novom posúdiť systém názorov a predstáv vytvárajúcich obsah vedeckého svetového názoru a rozvíjať tento názorový systém na úrovni aktuálnych požiadaviek súčasnosti. Tu sú nároky na filozofickú iniciatívu očividné.

Ďalšou dôležitou skutočnosťou je, že uholným kameňom nového myslenia je schopnosť tvorivého zvládnutia a uplatňovania marxisticko-leninskej dialektiky ako metódy, logiky a teórie poznania. Dialekticko-materialistická metodológia je potenciálom tvorivého myslenia; kladie ťažisko na konkrétno-historický prístup k realite a jej chápanie ako mnohotvárnej, vnútorne protirečivej, ustavične sa meniacej danosti; vyžaduje ovzdušie hľadania, novátorstva; je v zásadnom rozpore s dogmatizmom a konzervatizmom, ale aj s redukcionizmom akéhokoľvek typu, či už ide o vulgárny ekonomický materializmus, technokratizmus alebo scientizmus.

Výskum základných kategórií materialistickej dialektiky, rozpracúvanie dialektickomaterialistickej metodológie v celom bohatstve jej konkrétnych určení je ďalšou významnou oblasťou, na ktorú je žiadúce naše tvorivé iniciatívy orientovať.

*

10. zasadanie ÚV KSČ zdôraznilo potrebu vypracovať „pravdivý a ucelený obraz o našej spoločnosti“. Položilo dôraz na vedecky zdôvodnené prognózy sociálneho, ekonomického i kultúrneho rozvoja našej spoločnosti.

Ťažisko týchto úloh vo vzťahu k spoločenským vedám súvisí so strategickým zameraním ich činnosti. Do centra tohto zamerania sa dostáva naliehavá požiadavka rozpracovať súdobú koncepciu socializmu, koncepciu socializmu 21. storočia. K realizácii tohto zložitého, ale neod-

kladného výskumného programu vyzval pracovníkov spoločenských vied socialistických krajín tajomník ÚV KSSZ Vladimir Medvedev na medzinárodnej konferencii v Moskve v októbri 1988.

Vypracovanie tejto koncepcie si nesporne vyžiada určitý čas a etapy riešenia, pretože pôjde o celostnú teóriu socializmu. Vytvorí takúto celostnú teóriu socializmu vyžaduje realizovať široko koncipovaný základný výskum za účasti všetkých spoločenských vied s významnou integrujúcou funkciou marxisticko-leninskej filozofie a ďalších základných disciplín marxizmu-leninizmu. Vyžaduje to súčasne uskutočniť závažné zmeny v kategoriálnom aparáte spoločenských vied, a v ich teoreticko-metodologickom inštrumentáriu, aj v ich prístupe k riešeniu problémov a predpokladá to aj určitý „prerod“ samotného subjektu vedeckej činnosti, ak sa má stať aktívnym realizátorom tohto strategického programu.

Súdobá koncepcia socializmu musí teoreticky zdôrazniť a vysvetliť premeny, ktoré budú mať za následok vyriešenie existujúcich problémov; musí súčasne hlbšie ako existujúca teoretická výzbroj socializmu formulovať základné zákony fungovania a vývinu socialistického spoločenského systému v historicky nových podmienkach.

Vypracovanie takejto teórie prehĺbi nielen stupeň poznania našej spoločnosti, ale bude plniť aj významnú integrujúcu funkciu vo vzťahu k celkovému radu špeciálnych spoločenskovedných teórií, ktoré budú môcť túto celostnú teóriu socializmu na svoj predmet skúmania konkretizovať. Sama celostná teória socializmu bude musieť mať mnoho konkretizácií, ktoré budú vyjadrovať a zohľadňovať množstvo sprostredkujúcich článkov, faktorov, atď., bez zreteľa na ktoré nie je možné podať bohatý, mnohotvárne vnútorne štrukturovaný teoretický obraz o zložitej spoločenskej skutočnosti. Súčasnne len takto rozpracovaná a konkretizovaná celostná teória socializmu môže odhaliť aj svoju prakticko-pretvárajúcu funkciu a svoje explanačno-predikčné možnosti. A napokon práve z takto chápanej a rozpracovanej teórie bude možné určiť hranice a nedostatky doterajších teoretických názorov na socializmus, bude možné presnejšie ukázať, čo nová teória socializmu zo starej zachováva a na kvalitatívne novej úrovni prepracúva.

Naším filozofickým pracoviskám prichodí sa primerane angažovať na tvorbe celostnej teórie socializmu, jeho súdobej koncepcie vo všetkých fázach skúmania problematiky, počnúc vypracovaním úvodného projektu či úvodných projektov a formulovaním hypotéz a končiac formulovaním jednotlivých teoretických výpovedí a ich včleňovaním do uceleného systému. Výrazne tu vystúpi do popredia metodologická funkcia filozofie, jej špecifické možnosti pri integrovaní výskumných postupov zúčastnených spoločenskovedných disciplín, pri ujasňovaní pojmového aparátu a podobne. Nevyhnutné budú filozofické práce týkajúce sa špecifiky zákonitostí socialistického spoločenského vývoja, reálnych proti-

rečenie tohto vývoja, dialektiky jeho všeobecných zákonitostí a špecifických foriem, atď.

Nezastupiteľné však budú filozofické iniciatívy zamerané na ďalšie rozpracúvanie problematiky reálneho socialistického humanizmu. Ide o to, že práve táto problematika musí tvoriť jedno zo základných ideových východísk pre rozpracúvanie súdobej koncepcie socializmu jeho celostnej teórie. Prestavba nášho duchovného života i celkového spoločenského života vyžaduje aj názory a predstavy o socialistickom humanizme očistiť od rôznych ilúzií, romantizmu a utópií, obnoviť jeho leninský obsah, a rozvinúť ho so zreteľom na požiadavky súčasnej doby, so zreteľom na prechod socializmu do kvalitatívne vyššieho štádia. Treba brať pritom do úvahy, že socializmus je humanistický nielen svojimi cieľmi, ale aj charakterom prostriedkov, používaných k dosahovaniu týchto cieľov; rovnako treba mať na zreteli, že „socializmus, to je rozkvet človeka a civilizácie na základe všetkých materiálnych a duchovných vymožeností predchádzajúcich generácií“ (A. Jakovlev na ideologickom aktíve v Prahe v novembri 1988). V týchto súvislostiach treba podrobnejšie prepracovať dialektiku všeludského a triedneho v rozvoji socializmu, problematiku mravných hodnôt a hodnotových orientácií ľudí v socialistickej spoločnosti vôbec, kriticky prehodnotiť a so zreteľom na požiadavky novej etapy rozvoja socializmu rozpracovať teoretické názory týkajúce sa vzťahu jednotlivca a kolektívu v socialistickej spoločnosti, práv a slobôd človeka, postavenia a významu osobnosti v rozvoji socialistickej spoločnosti, atď.

Osobitný zreteľ si zasluhuje problematika humánnych dimenzií rozvoja modernej vedy a techniky v podmienkach socializmu. Realizácia cieľov socialistickej revolúcie predpokladá a vyžaduje zmenu vzájomného vzťahu technickej a ľudskej orientácie vedy. Do popredia sa posúva orientácia vedy na sebazdokonaľovanie človeka, rozvoj jeho tvorivých schopností, univerzálny rozvoj jeho bytostných síl. Pre vyspelú komunistickú civilizáciu rysuje sa existenčné oprávnenie predstihu a priority kultivácie ľudských síl ako samoúčelu. Civilizačný pokrok, založený na modernej vede a technike prináša všeobecne vzrast váhy individuality ako nezastupiteľného zdroja súhrnnej subjektivity spoločenského procesu. Preto aj priebeh a výsledky vedecko-technického pokroku, ktorý hrá v stratégii urýchlenia sociálno-ekonomického rozvoja socialistických krajín jednu z centrálnych rolí, prichodí posudzovať nielen z hľadiska jeho ekonomických a technických dopadov, ale aj z hľadiska utvárania podmienok pre naplňovanie cieľov reálneho, revolučného socialistického humanizmu.

*

10. zasadnutie ÚV KSČ jednoznačne poukázalo na to, že „... socia-

lizmus, ak mu má patriť budúcnosť, musí byť organicky spojený s vedou“.

Na programe dňa je preto úloha dosiahnuť kvalitu vzťahov vedy a praxe, ktorá by zodpovedala cieľom prestavby. Vzťahy vedy a praxe majú dialektickú povahu a tú treba náležite rešpektovať aj v riadení a organizácii vedy a výskumu.

Kvalitu vzťahov vedy a praxe ovplyvňuje celý rad predpokladov, podmienok i činiteľov.

Prvé z nich sa týkajú systému metód a foriem riadenia organizácie vedy. Na úseku spoločenských vied dozrel čas na to, aby sa doterajší systém riadenia a organizácie výskumu podstatne zmodernizoval, zbavil zbytočných medzičlánkov, formalizmu a neúčelných procedúr. Je nevyhnutné vytvoriť systém a mechanizmy, ktoré budú aktivizovať a sústavne motivovať vedeckovýskumnú činnosť, iniciovať tvorivé hľadanie, napomáhať tvorivý vedecký dialóg vo vede i medzi vedou a rôznymi oblasťami spoločenskej praxe. Nový systém riadenia, nové mechanizmy riadenia musia napomáhať rozvoj vedeckých talentov, formovanie skutočných vedeckých osobností, utváranie vedeckých škôl, hodnotenie vedeckých pracovníkov podľa konkrétnych výsledkov ich tvorivej práce, dôsledné dodržiavanie noriem etiky vedy.

Treba sa zamyslieť aj nad zintenzívnením a zdokonalením úrovne osvetovej práce v oblasti spoločenských vied a filozofie osobitne. Ide o zvýšenie prestíže týchto vied vo vedomí širokej verejnosti a mladej generácie osobitne, a to aj zo zreteľom na prípravu zdrojov schopných, nadaných uchádzačov pre filozofické bádania. Túto iniciatívu treba smerovať nielen na vysoké, ale aj na stredné školy. Kvalitná príprava a vzdelávanie z oblasti filozofie je dôležitým predpokladom kvalitnej reprodukcie nových kádrov, ktoré budú pôsobiť v rôznych oblastiach spoločenskej praxe, vrátane oblasti ideologickej a vplývať i na celkovú kultúru myslenia. Ani dnes, ani v budúcnosti nemôže nám byť ľahostajné, či to bude myslenie schopné akceptovať zmeny v spoločenskom živote, riešiť nové problémy a stavať si nové ciele v súlade s potrebami rozvoja socialistickej spoločnosti, alebo to bude myslenie, orientované len na pasívnu reprodukciu existujúcich pomerov, myslenie konzervatívne a dogmatické. Iniciatíva v tomto ohľade je nanajvýš žiadúca aj vo vzťahu filozofie a špeciálnych prírodných, technických či spoločenských vied.

Ďalej ide o prestavbu samotného subjektu vedeckej práce. Aj tento proces má a bude mať svoje úskalia, svoje rozpory, i svoje konflikty. Vyžaduje totiž schopnosť, odvahu, odhodlanie zmeniť navyknuté schémy myslenia, stereotypy v práci, štýl práce, aktívne sa zadapťovať na nové požiadavky, a to nielen vo vlastnom výskumnom procese, ale aj v oblasti interakcie výskumných postupov s príslušnými oblasťami či úrovňami spoločenskej praxe. Kult kvalitnej práce, podčiarknutý na 10. zasadnutí ÚV KSČ, sa v plnom rozsahu vzťahuje na úsek vedeckého bádania.

Len na základe premyslenej, cieľavedomej koncepcie zdokonaľovania objektívnych podmienok a aktivizácie subjektívnych faktorov filozofického bádania a spoločenskovedného výskumu vôbec, možno docieľiť želateľný pokrok v jeho novom teoretickom prínose pre riešenie kľúčových problémov, ktoré proces realizácie prestavby našej socialistickej spoločnosti nastoľuje.

Vladimír Cirbes — Jozef Viceník